

ΑΙΝΙΓΜΑΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ

ΛΥΣΙΣ Η ΔΕΣΙΣ

Περὶ δύο τριάδας ἱστορικῶν προσώπων τὰ γραφόμενα στρέφονται τῆς μετὰ χειρὸς μικρᾶς διατριβῆς, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ δύο ἐκ τῶν ἑξ. Ἀνήκουσιν ἀνὰ τρεῖς εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παροικίας Τορνόβου (Βουλγαρίας) καὶ Κρήτης. Θὰ ἀπασχολήσωσιν ἡμᾶς οἱ μητροπολίται τῆς πρώτης, ἐκ δὲ τῶν τῆς Κρήτης ὁ εἰς, σχεδὸν μυστηριώδες πρόσωπον ἀποδεικνυόμενος· ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτου γράφει τινὰ ἀνυπόγραφος ἐπιστολή, σωζομένη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1271 χειρογράφῳ τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Λαύρας, ὅπερ ἐφάνη μοι, παραδόξως πως προσοχῆς ἄξιον, καλὸν κρίνω ἵνα ἀναγνωσθῇ παρὰ τῶν λογίμων ἠπειρωτῶν τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς. Οἱ μαθόντες ἐκ παραδόσεως ἀγράφου ἢ γραπτῆς περὶ τῶν ἀναφερομένων προσώπων ἔχουσι καθῆκον ἵνα συμπληρώσωσι τὰ σήμερον εἰς φῶς προερχόμενα.

Ἡ ἀξιανάγνωστος ἐπιστολή ἐστὶν αὕτη :

† Τῷ πανιερωτάτῳ εἰς πολλὰ μοι καὶ πάνυ σφόδρὰ ἀγαπητῷ ἁγίῳ Τορνόβου κύρ Νικηφόρῳ τὸν ἐν Χριστῷ καὶ σωτήριον ἀσπασμόν.

Ἡ κατὰ Θεὸν ἀγάπη, ἠγαπημένε μου ἀδελφε, καὶ ἡ πνευματικὴ ἀλλαγὴν μας σχέσις, καὶ μὴν καὶ ὁ ἀληθὴς ἡμῶν ἀδελφικός ἀδιάρρητος σύνδεσμος δὲν ἀφίνει ἔλωσ νὰ ἡσυχάσῃ τὸ πνεῦμά μου, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἀληθείᾳ σοὶ διαμαρτύρομαι, Νικηφόρε μοι ἀξιόγαστε, ἀλλὰ πάντοτε καὶ παντοῦ καὶ καθ' οἶόν δὴ ποτε ἢ αὐτὴ μένει καὶ στέκεται καὶ εὐρίσκεται, ἀπερίτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος· οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστὶν οὐδέν, ὃ μὴ νικᾷ πόθος, λέγει τὸ χρυσοῦν στόμα· καὶ μάλιστα ὁ κατὰ Θεὸν πάντων ἐστὶν ὑψηλότερος, μάρτυρά σοι προστίθημι τὸν κοινὸν δεσπότην καὶ Θεόν, ὅτι δὲν λείπεται καιρὸς καὶ ὥρα, ὅπου νὰ μὴ σὲ βάνῃ ὁ γὰρ μου, καὶ νὰ μὴ σταλάξῃ ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸ πατρικὸν καὶ ἀδελφικὸν δάκρυον διὰ τὴν ἀγάπην σου, διὰ τὴν κατάστασιν τῆς σῆς, ἐμῆς οὐσης, ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Τοῦτο τιτρώσκει καὶ πληγώνει βαθέως τὴν καρδίαν μου, τοῦτο σφάζει καὶ φλογίζει καὶ καίει τὴν ψυχὴν μου, τοῦτο τὰ σπλάγχνα μου διακόπτει, καὶ μὲ κάμνει νὰ λογιάσω ψυχῆς χωρισμὸν τὴν ἐδικήν σου διάζευξιν, καὶ τὴν υἰείαν, ὅπου κλη...τῷ νόσον....¹ καὶ ἀσθένειαν. Ἀπὸ ἑλατὰ ἀγαθὰ του ὁ Θεὸς τὸ ὄρος τοῦτο ἐπλούτισεν, ἀλλ' ἐμοὶ ἀχρηστὰ· ἀχρηστὰ πάντα λογίζονται ὅταν δὲν βλέπω καὶ ὅταν δὲν ἔχω συνίστορα καὶ συναντιλαμβάνοντα καὶ συμβιοτεύοντα καὶ τὸν ἐμὸν ὄντως ποθοῦμενον Νικηφόρον, τὸν συγχωρίτην, τὸν αὐτόχθονα καὶ τὸν ἐμόφρονα, τὸν ἐμό-

¹ ἐπὶ ὀκτώ στοιχεῖα, οὐδεμίαν ἔννοιαν κατασκευάζοντα.

πρωτῶν
τορνόβου
Ἁγίου
Μ.Ι.Τ.Π.Π.
ἐπιστολὴ
ἐκκλησίας
Κρήτης
ἐπὶ
Ἁγίου
Ὁρει
τ. Β. 1939

γνωμον, τὸ τῶν ἐμῶν χειρῶν διὰ τῆς θείας χάριτος ἔργον, τὸν μετ' ἐμὲ τὴν παρὰ Θεοῦ, θεία καὶ κανονικὴ ψήφω, προκληρωθεῖσαν ποιήσῃν¹ κληρονόμον τε καὶ διάδοχον, οὐκ ἐν τῇ στρωμνῇ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἀγαθῶν μου (εἴ γε ἀγαθὰ δεῖ λέγειν τὰ μάταια) κατατρυφῶντα καὶ εὐθηνόμενον, τὸν γλυκὺν καὶ ἐπέραστον, τὰ ἐμοὶ πάντων ἀντιποθούμενα σπλάγγνα. Καὶ μὴ λογιάσης, ἀδελφέ, τοὺς λόγους μας ῥήματα θωπείας καὶ κολακείας, διότι οὔτε τὴν ἐπρχίαν σου ζητῶ, οὔτε ἕλκας τὰς ἄλλας χρειάζομαι· ἕνας εἶναι εἰς ἐμένα εἰς τὸ ἐξῆς θησαυρός, μία κτήσις, εἰς πλοῦτος, ὁ ἐν οὐρανοῖς ἀποκείμενος· ἀρκετὸς ἐστάθη ὁ ἀπερασμένος τῆς ζωῆς μου χρόνος, ὃν ἐν ματαιότητι διεβίωσα. Δὲν εἶν' λοιπὸν κολακείας τὰ λόγια μου, ἀλλὰ εἶν' πόθος καὶ πάθος ψυχῆς φιλαδέλφου ὁ ἀπέρκντος καὶ ἐν οὐδενὶ μέτρῳ ὑποβαλλόμενος· τοῦτο εἶν' ὅπου μὲ τυραννεῖ, τοῦτο μὲ σκλαδώνει, καὶ δὲν ἀφίνει νὰ ἤ[ρε]μήσῃ ἕλκας τὸ πνευμά μου, μήτε νὰ παύσῃ ἀπὸ τοῦς ὀφθαλμοῦς μου τὸ δάκρυον· τοῦτο μὲ κάμνει νὰ συλλογίζομαι πάντοτε λέγωντας καθ' ἑαυτόν, πῶς ἀρά γε νὰ ἔχω τὸν τρόπον νὰ ἀποσπάσω καὶ νὰ ξεχωρήσω ἀπὸ τοῦ κόσμου τὴν ματαιότητά, ἀπὸ τοῦς ἀνωφελεῖς κόπους, καὶ ἀπὸ τὰ μυρία βάσανα καὶ τὸν ἐμὸν ἀδελφόν, καὶ νὰ τὸν φέρνω εἰς τοῦτον τὸν λιμένα τῆς μετανοίας, καὶ νὰ συμβιστεύσωμεν, συμψάλλοντες τῷ Δαβὶδ «ἰδοὺ δὴ τι καλὸν ἢ τι τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοῦς ἅμα», ἐν τούτῳ γὰρ Κύριε ἐπηγάτο ζῶν ἀιώνιον· καὶ τέλος πάντων νὰ τελειώσωμεν ἑμοῦ τὸν δρόμον τὸν τῆς κατοικίας μας. Αὐτὸ εἶν' ἡ φροντίς μου, εἰς τοῦτο γράφω τὴν σωτήριαν μου, ἐὰν ἀγαπήσω τὸν πλησίον μου (ἐδῶ δὲ ὄχι πλησίον, ἀλλὰ ἀδελφόν ἐν Πνεύματι γνησιώτατον) ὡς ἑαυτόν, καθὼς γέγραπται· «τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἐσθαιῶ;» διὰ τὸν πλησίον λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· καὶ «τίς στανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» Μὴ σε φανοῦν τὸ λοιπὸν οἱ λόγοι μου βραεῖς, μήτε αἱ νοουθεσίαι μου ἐνοχλήσωσι τὴν ψυχὴν σου, ὅτι τὸ ὑπερβάλλον τῆς πρὸς σὲ μου ἀγάπης, καὶ τὸ ἀπειρον φίλτρον, ὅπου ἔχω εἰς τοῦ λόγου σου, μήτε αὐτὸς ὁ ἴδιος δύνασαι ὅσον εἶν' νὰ καταλάβῃς διὰ τὴν ὥραν, ἀλλὰ ἢ εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν θέλει τὸ φανερώσει· ὁ Θεός, ὡσάν ὅπου διὰ τὴν ἀγάπην του τὸ κάμνω, ἢ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως θέλει τὸ γνωρίσει ἀπὸ ἁείνουν, ὅπου γινώσκει ἀκριθῶς τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ὁποίου ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς εἶναι μάρτυς ἀψευδῆς καὶ ὅλης τῆς σκέψεως. Ἐδῶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἄλλοι πολλοί, ὅσοι ἔλαβον ἐκ τῶν χειρῶν μας ὀλίγον τίποτα ἔλεος, οἱ ὁποῖοι ἀχωρίστως Ἰωσήφ καὶ Νικηφόρου ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν μνημονεύουσιν, οἷνες πολλάκις, ὅπου ἀναφέρω τὸ ὄνομά σου καὶ γεμίζουσιν οἱ ὀφθαλμοί μου ἐν πνεύματι ἀγαλλιάσεως, τὸ χεῖρονται ἅπαντες, καὶ μὲ μακαρίζουσι καὶ ἐμένα ὅπου μὲ βλέπουσι διὰ... ἐν πικρίᾳ ψυχῆς συνεχόμενον, καὶ εὐχόνται καὶ τὴν σὴν ἀδελφοσύνην τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια, καὶ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν νὰ ἀξιώσῃ καὶ τὴν σὴν πανιερότητα νὰ ἔλθῃς ἐνταῦθα, νὰ συμφλοσοφοῦμεν ἐνταῦθα τὰ ἄνω καὶ οὐράνια δόγματα, τρέχοντες ἑμοῦ τὴν

¹ γραπτέον· τῆς παρὰ Θεοῦ προκληρωθεῖσης ποιήσῃς.

ἡμετέραν σωτηρίαν· τὸ ὅποιον σὲ συμβουλεύω νὰ ἐνθυμηθῆς μίαν ὄραν προτή-
 τερα, καὶ νὰ προαρπάξῃς τὸ συμφέρον τῆς ψυχῆς σου, προτοῦ νὰ ἔλθῃ τὸ
 τέλος τῆς παρομίας σου¹, καὶ ἀδιόρθωτον σὲ κλέψῃ ὁ κλέπτης καὶ ἄωρος
 θάνατος. Δὲν εἴμεσθιν ἡμεῖς, ἀδελφέ, ἀξιοὶ μῆτε δι' ἀρχιερωσύνην, μῆτε διὰ
 ποιμνιον, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ συνειδότος μας, διότι εἰς ἕλην μας τὴν ζωὴν
 δὲν ἔχομεν, μῆτε ἀποκτήσομεν ἕλως καμίαν ἐπίδειξιν ἔργου ἀγαθοῦ καὶ τῆς
 ἱερωσύνης ἀρμόζοντος, ἀλλ' ἐπορεύθημεν ἐν τοῖς θελήμασι τῶν καρδιῶν ἡμῶν
 ἐκ νεότητος· καὶ μὲ ἕλον ὅπου εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ ἔλθωμεν εἰς ἐπίγνωσιν τῶν
 ἀναγκῶν μας, προδίδομεν ἀφρόνως τὸν εὐπρόσδεκτον τῆς μετάνοίας καιρὸν εἰς
 τὴν αὔριον καὶ εἰς τὸ γήρας, ὑπερθέμενοι, βαθαί, τὴν μετάνοιαν τοὺς κάμπους
 δὲ καὶ τὰ βουνά, πόλεις τε καὶ χωρία, ἄσματα καὶ τραγοῦδια, ἄλογα καὶ
 δίφρους, ἀργύρια καὶ χρυσᾶ, συνεισάκτους καὶ τάλαντα, καὶ πᾶσαν ἄλλην τοῦ
 κόσμου ματαίαν ἀπόλαυσιν· χαρὰν καὶ δόξαν καὶ ἡδονὴν λογιάζομεν, μὴ γινώ-
 σκοντες ὅτι ἡ ἡδονὴ τοῦ κόσμου εἶν τοῦ διαβόλου τὸ ἀγκίστρον καὶ μήτηρ
 τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἡ ἀμαρτία κέντρον τοῦ θανάτου καὶ τὸ φῶς τοῦ αἰωνίου
 καὶ πικροῦ σκόληκος. Ἄφησε τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου, ἀδελφέ, μίαν
 ὄραν προτήτερα, καὶ κάνε λογαριασμὸν μίαν ὄραν, ὅπου νὰ εὐρίσκεισαι ἡσυ-
 χος, καὶ μέτρησε πόσην πονηρίαν ἐδαπάνησαμεν καὶ ἐξωδιάσαμεν τὴν ζωὴν
 μας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κόσμου, τὴν ὅποιαν μᾶς ἐχάρισεν ὁ Θεὸς διὰ νὰ
 τὸν δουλεύσωμεν μὲ τὴν φύλαξιν τῶν εἰπε κατ' ἑαυτόν· «Ὁ ἀπερασμένος
 καιρὸς ἠφάνισται καὶ πλέον ὀπίσω δὲν ἔρχεται, καὶ ὁ θάνατος καρτερεῖ καὶ
 ἀπαντυχαίνει με· τί ὄφελος ἔχει ἐμένα ἡ ψυχὴ μου ὅταν δοξάζωμαι ἀπὸ τὸν
 κόσμον σήμερον καὶ αὔριον κολάζωμαι αἰωνίως». Δὲν ἦτον σφώτατος ἀν-
 θρωπος ἐκεῖνος ὁ Ἄθηνων, δὲν ἐφριξεν ὁ κόσμος τοὺς **Ἡρακλείας Νεό-
 φυτον καὶ Ἀθανάσιον**, καὶ αὐτὸν τὸν **Γεννάδιον**; καὶ διὰ νὰ
 μὴν πολυλογῶ, Δὲν ἦτο πλούσιος, μέγας καὶ πολὺς, καὶ πᾶσι φοβερὸς ὁ πρὸ
 ἐμοῦ **Διονύσιος**; Ἄφησ' συλλογίσου τί λογῆς θάνατον ἔδωσεν· ἀμὴ ἐξέθαψαν
 προχθὲς καὶ ἔθαψαν τὸν **ταλαίπωρον Κρήτην**, ἕνα ἀρχιερέα, ὅπου εἶχε
 μόνον τρεῖς χρόνους σωστοὺς θαμνός, καὶ ἐθαυμάσαμεν ἔλοι τὴν ὠραιότητα
 τῶν λειψάνων τοῦ, ὡσὰν καὶ τοῦ πατριάρχου κὺρ **Διονυσίου**, καὶ ἄλλων
 πολλῶν ἀρχιερέων, ὅπου εἶχαν βιώσει· ἐνταῦθα προτήτερα· τῶν ὁποίων τὰ
 λείψανα δὲν ἔχουσιν ἕλως καμίαν διαφορὰν ἀπὸ τῶν παλαιῶν, ὅπου τῷ Θεῷ
 εὐηρέστησαν· καὶ τώρα, εἰς ἀψευδῆ μαρτυρίαν τῆς αὐτῶν ἀναπαύσεως φαίνον-
 ται εἰς ἔλους ἀξιοθέατα ἐκείνων τὰ τίμια λείψανα. Μὴ εἴπωμεν τὸ λοιπόν,
 ἀδελφέ μου παμπόθητε (ἔνα καὶ ἑλληνικώτερον εἶπω), βασιλευσάτω ἐν ἐμοὶ
 πρῶτον ἡ ἀπόλαυσις τῆς κοσμικῆς φαντασίας, εἶτα βασιλεύσει ποτὲ καὶ ἐν
 ἐμοὶ ὁ Κύριος δι' ἀγαθῶν ἔργων· παραστήσωμεν τὰ μέλη ὅπλα ἀδικίας καὶ
 ἀρπαγῆς καὶ πάσης ἄλλης ἀνομίας, εἶτα παραστήσω ποτὲ ταῦτα ἐν τῷ γήρατι
 καὶ ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ καὶ πάσης ἄλλης ἀρετῆς. Εἰς μάτην ἡμῶν ἐστί

¹ παρομίας· εἶναι γεγραμμένον καθαρά· τί σημαίνει;

τὸ ὀρθρίζειν καὶ φρονεῖν ταῦτα, ὅτι οὐ μυκτηρίζεται Θεός. Οὕτω καὶ Κάην προσέφερε τὰς θυσίας τὰ πρῶτα, τῇ ἀπολαύσει τῇ ἑαυτοῦ, τὰ δεύτερα τῇ κτίσαντι καὶ δωρησαμένῃ Θεῷ. Ὅταν εἴμεθα ἐν ἔργοις δυνατοί, τὴν νεότητά μας ἐν ἀμαρτίαις προσαναλίσκομεν, ὅταν δὲ ἀποκάμουν τὰ ὄργανα, τότε τῷ Θεῷ ταῦτα προσάγομεν. Εἰς μάτην κοπιᾶζομεν. Ἡ ἐν γήρῃ σωφροσύνη οὐ σωφροσύνη, ἀλλ' ἀκολασίας ἀδυναμία. Νεκρὸς οὐ στεφανοῦται, οὐδεὶς δίκαιος δι' ἀδυναμίας κακοῦ. Ἔως ἡμῖν ἐστὶ δύναμις, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἐργασώμεθα τὴν ἀρετὴν, ἀδελφέ, ἀρετὴ δὲ τοῦτό ἐστιν, ἔκκλησις ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησις ἀγαθοῦ. Ποῖος ἡμῖν τὸν ἕρον τῆς ζωῆς ἀπειξε; Ποῖος, εἰπέ μοι, τὴν προθεσμίαν τοῦ γήρωος ὥρισε; Τίς οὕτως ἀξιόπιστος παρ' ἡμῖν τῶν μελλόντων ἐγγυητής; Οὐχ ὀρώμεν νήπια ἀρπαζόμενα; τοὺς ἐν ἡλικίᾳ ἀπαγομένους; Δὲν ἔχει μίαν προθεσμίαν ὁ βίος, ψυχῆς ἐμῆς ἴσα ἀγαπητὴ καὶ ἐράσμιε. Ποῖος σὲ ἐμποδίζει νὰ ἔλθῃς¹

Τὸν λαβόντα τὴν ἐπιστολὴν γινώσκομεν ἦτο μητροπολίτης Τορνόβου γενόμενος τοιοῦτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ γράψαντος τὴν ἐπιστολὴν, ἣ δὲ ἐν αὐτῇ μνησθεὶς τῶν ὀνομάτων Ἰωσήφ καὶ Νικηφόρου, φανερόν ποιεῖται τὸν γράψαντα. Ἦν ὁ Τορνόβου Ἰωσήφ, περὶ οὗ ἔγραψα ἐν τῷ «Ἀθωνί» μου (σ. 219), πρὶν ἐμοῦ ὁ Σοφοκλῆς Οὐκρόνομος (Ψόγος νικοτιανῆς ἐν Βενετία, 1876, σ. 18) ἀμφότεροι ὀλίγιστα μετ' ἡμᾶς δὲ ὁ μοναχὸς Ἀλέξ. Λαυριώτης ἐν «Ἐκκλησ. Ἀληθεία» (περιόδου Β' τ. Δ' σ. 207). Ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἦν ἡπειρωτῆς ἔγραψε πρὸ 160 ἐτῶν Εὐγενίος ὁ Βούλγαρις, παραδιδούς ἡμῖν ὅτι ἐν Ἰωαννίνοις ἐγεννήθη, καὶ βεβαίως ἐκεῖ ἐσπούδασεν ἦν δὲ κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς. Μένων ἐν ΚΠόλει ἀπὸ τοῦ 1709—1714, ὡς προϊστάμενος τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου Καφαριανῆς, ἐκήρυττεν εἰς τε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ εἰς ἄλλους τὸν θεῖον λόγον, κατάλληλος πρὸς τοῦτο κριθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου πιθανῶς Ἀθανασίου Ε'. Τῷ 1714 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Τορνόβου, τὴν δὲ μεγάλην ἐπαρχίαν ταύτην διοικήσας μέχρι τοῦ 1722, παρητήσατο, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἄγιον Ὄρος, διαμείνας ἔτη τινὰ ἐν τῇ σκήτῃ τῆς Ἀγίας Ἄννης, ὑπερῶν δ' ἐν τῇ Λαύρα, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ὁ λαυριώτης Ἀλέξανδρος οὐδὲν νεὸν ἔγραψε παραδιδούς ἡμῖν ὅτι ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ «κατὰ τὰ 1754—1755» ἤδη ὁ Σοφοκλῆς πρότερος ἔγραψεν ὅτι κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος πρὸς τὴν ἀγήρω μετέστη ζωὴν ὁ Ἰωσήφ. Ἐγράφων δ' εἰς αὐτὸν λόγοιί τινες τῶν τότε σημαινόντων. Γεράσιμος ὁ τῆς Πάτμου διδάσκαλος ἀνήγγειλε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1837 τὸν θάνατον τοῦ μέγα κλέος ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ ἀραμένου Μακαρίου τοῦ ἐν Πάτμῳ διδάξαντος, ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ 495 χειρογράφῳ τῆς ἀγιοταφικῆς ἐν ΚΠόλει βιβλιοθήκης.

Τορνόβου μητροπολίτης ἦτο πρὶν τοῦ Ἰωσήφ ὁ Διονύσιος, ὅστις ἀκου-

¹ Ὁ ὀκνηρὸς ἀντιγραφεὺς ἕως ἐδῶ ἔγραψεν ἐν τῷ χορῷ. 1271 τῆς Μεγίστης Λαύρας.

σίως ἐγένετο ἀφορηὴ πράξις ἐπιμέπτου, μετὰ θάνατον ὁ δυστυχῆς. Ἐν τοῖς ἀγιοταφικοῖς ἀρχείοις σώζεται γράμμα Κοσμᾶ τοῦ ΚΠόλεως, ἀπὸ 25 μαρτίου 1715 ἐπιτιμητικὸν πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Ἄνθιμον, διότι τῆς περιουσίας τοῦ Διονυσίου, στείλας τὸν πρεσβύτερον Ἰωάννην Ἀβράμιον ὁ Ἄνθιμος «ἐσήκωσε φανερῶς τε καὶ ἀφανῶς πολλὰ καὶ ἄσπρα καὶ πράγματα· ἔθεν συμβαίνει νὰ ἀδικηται ἢ καθ' ἡμᾶς ἀγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὑστερουμένη τοῦ ἀνήκοντος αὐτῇ δικαίου, καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ θανόντος ὁμοίως . . . ἀπεκαταστήσαμεν δὲ καὶ ἐπίτροπον ἡμέτερον τὸν ἐντιμότερον ἄρχοντα κύρ Ζαχαρίαν, διὰ νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ παραλάβῃ πᾶσαν τὴν περιουσίαν τοῦ θανόντος Τορνόβου ἀπὸ τοὺς ἔχοντας καὶ ἀρπάσαντας καὶ κρατοῦντας αὐτήν, καὶ παραλαμβάνοντάς τιν νὰ ἔχῃ ἄδειαν νὰ κάμνῃ τὴν προσήκουσαν διαίτησιν καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς κληρονόμοις, κατὰ τὸ δίκαιον. Γράφωμεν περὶ τούτου καὶ τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ ἀθῆντῃ».

Ἀναδίφησις ἐπιστολῶν παλαιῶν οὐδὲν μοι κατέστησε γνωστὸν περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ὅσον καὶ ἂν παρίσταται εἰς ἕτερα γράμματα (τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων) ἐλεεινὸς ὁ χαρακτὴρ Ἄνθιμου Οὐγγροβλαχίας τοῦ Ἰβηρος, ἀλλ' ἄνευ λόγου οὐδέποτε ἤθελε τολμήσει τὴν ἐπέμβασιν ταύτην εἰς τὰ δίκαια τοῦ Πατριάρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἴσως εὐφροσύνη ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὴν συλλογὴν Βυδοξίου Χουρμουζάκη γράμματα ἐξηγοῦντα τὸ αἶνιγμα τῆς ἐξ ἀδιαθέτου ἀρπαγῆς ἀλλοτρίας περιουσίας, καὶ τὸ μεῖζον αἶνιγμα «τί λογῆς θάνατον ἔδωσεν» ὁ πλούσιος, ὁ μέγας καὶ πολὺς, καὶ πᾶσι φοβερὸς Διονύσιος.

Ἐπίσης εἰς ἐμὲ μένει ἄλυτον τὸ αἶνιγμα τῆς αἰτίας, δι' ἣν ὁ Ἰωσήφ ἠναγκάσθη ν' ἀφήσῃ τὸν κόσμον καὶ ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν, καίπερ ἔχων ἐκκλησιαστικὴν παροικίαν μεγάλην καὶ πλουσίαν, ἣν ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ὀκτὼ μόνον ἔτη. Ἐξ Ἁγίου Ὄρους ἐπιτίθεται κατὰ τῆς κοινωνίας. Τίνας οἱ λόγοι τοῦ πολέμου τούτου, ἴσως εὐφροσύνη ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν λέγει πολλὰ εἰς τὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπιστολήν· ἀλλ' ἰδοὺ ἔτι χείρονα, ἀναγινωσκόμενα εἰς τὸ τέλος τοῦ λαογραφικοῦ χειρογράφου Κ125 «Διήλθον καὶ γὼ τὴν βίβλον¹, καθὼς καὶ ἄλλας βίβλους, ἀλλ' οὐδὲν ἔμαθον, οὐδ' ἄλλο λέγειν οἶδα ἐπὶ τῆς νῦν ἀτυχοῦς καὶ ζοφερᾶς καταστάσεως, ὅτι μὴ συντέλειαν ἀρετῆς, συντέλειαν ἀληθείας, συντέλειαν εὐσεβείας, συντέλειαν φόβου, συντέλειαν πάντων τῶν καλῶν· πάλιν ἀπόστολος οὐ γίνεται· προφήτης ἐπαύσατο· μάρτυρα νομίμως ἀθλοῦντα οὐκ ἔστιν ὄρα· καθάπερ πᾶς ὁ λαός, οὕτω γέγονε καὶ πᾶς ἱερεὺς· ὅσιος καὶ βεβήλου οὐκ ἔστι διαστολή· δικαίος ἔστιν οὐδεὶς· εὐλάβεια ὤλετο. Ἐρῶρει πᾶν τὸ δι' ὃ γέγονεν ἄνθρωπος. Σπουδάζομεν περὶ τὰ φθαρτὰ οἱ ὄντως ταλαίπωροι, ἀλλὰ μάτην σπουδάζομεν καὶ φιλοσοφοῦμεν πάντες ἄν-

¹ περιέχει ὁ βαρὺς ὡς ὑδράργυρος κώδης ὁμιλίας πατέρων, βίου μοναχῶν, ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Γερωντικοῦ, ἐν οἷς καὶ τοῦ Πτοχοποδορῶμου λόγον εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ Προδορῶμου.

ἄνθρωποι· περὶ πραγμάτων παρερχομένων· ἢ γὰρ φύσις ὑποχωρεῖ τῷ πανδαμάτορι· χρόνῳ καὶ φθείρεται, καὶ ζάλῃς καὶ ταρχῆς ἅπας ὁ βίος μεστός, τέλος ἔχων τὸν θάνατον. Ἄλλ' ὁ πάντας ἐλεῶν δι' ἄφατον φιλανθρωπίαν καὶ ἀγκύθητα, Χριστὲ βασιλεῦ, οἷς ἐπίστασαι κρίμασι, σῶσον καὶ τὸν ἀνάξιον

π ρ ὶ η ν Τ ο ρ ν ὀ β ο υ Ἰ ω σ ῆ φ .

Ἄλιτον θὰ μείνη καὶ τοῦτο τὸ αἶνιγμα, ἐφ' ὅσον γινώσκωμεν ὅτι δεκατρία σχεδὸν ἔτη ἔζησεν ἐν Τορνόβῳ καὶ ΚΠόλει (ἴσως καὶ περισσότερα), καὶ ἔζησεν ὅπως ἐννοήσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν κατάπτωσιν τοῦ κόσμου. Εὗρεν ὅμως ἐν Ἁγίῳ Ὅρει βελτίονα :

Ἔρχομαι εἰς τὸν Νικηφόρον. Βεβαιούμεθα ὅτι διεδέξατο ὡς Τορνόβου μητροπολίτης τὸ ὅσιον ἔργον τοῦ Ἰωσήφ. Ἦτο συμπολίτης αὐτοῦ, ἴσως καὶ αὐτὸς ἐξ Ἰωαννίνων. Ἡ ἐννοια λέξεων τινῶν τῆς ἐπιστολῆς ὑποδεικνύει ὅτι ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος. Ὑπὸ τὴν μητροπολίτην Τορνόβου ὑπέκειντο κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα καὶ μέχρι τῶν πατριαρχῶν Γρηγορίου ΣΤ' καὶ Ἀνθίμων Δ' καὶ Ε' τέσσαρες ἐπίσκοποι· Πρεσλαύας (σήμερον Σούμλας), Τσερβενῦ (σήμερον Ρουσσούκ), Λοφτσού, καὶ Βράτζας.

Ἐμπόνως ἀναγινώσκων τὸν πολύφυλλον, ἀλλὰ καὶ ἀξισημειωτότατον 605 κώδικα τῆς ἀγιοταφικῆς ἐν ΚΠόλει (Φαναρίῳ) βιβλιοθήκης, ἐνέτεινα προσοχὴν, ἀνερμήνευτον καὶ τότε, καὶ νῦν εἰς ὑποθέσεις σχέσιν ἐχούσας μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατριαρχῶν Λοφτσού, Βράτζας, Τσερβενῦ, καὶ Πρεσλαύας. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τὸ ὄνομα Νικηφόρου ἐπισκόπου Πρεσλαύας εὐρίσκω ἀναφερόμενον ἀπὸ τοῦ 1717, ἀλλὰ ἐν δ' ἐμάθομεν, πρὸ τοῦ Νικηφόρου, Σωφρόνιον. Ἐπὶ Ἰερεμίου Γ' τῷ πατριαρχῷ, τῷ 1720, ἰνδικτιῶνος Γ' (οὐ συμπιπτούσης τῷ ἔτει τούτῳ), ἐξεδόθη γράμμα ἐλεημοσύνης, εἶδος «ἀπανταχούσας» πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους κληρικούς καὶ λαϊκούς, ἐξαγγέλλον ὅτι :

«Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀγιωτάτην ἐπισκοπὴν Πρεσλάδας εὐρίσκονται δύο ἐκκλησίαι, ἡ μὲν ἐν τῷ χωρίῳ Σούμπλῳ τῆς ἐνδόξου Ἀναλήψεως, ἥτις καὶ καθέδρα τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς, ὡς κατάκρημνος ἤδη χρόνους πολλούς, ἡ δὲ ἐν χωρίῳ Τσεκιάκι, ἐπ' ὀνόματι τιμωμένη τοῦ προφήτου Ἠλίου, ὡς παλαιὰ καὶ σεσαθρωμένη, καὶ κινδυνεύουσα καταπεσεῖν, ἐχρειάζοντο καὶ αἱ δύο ἀνακαινισμόν καὶ ἀνακτίσιν· οὗ ἕνεκα ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Πρεσλάδας κύρ Νικηφόρος, κατὰ πολλὰ μοχθήσας καὶ κοπιήσας, εὐρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει χρόνους ἤδη σχεδὸν δύο, καὶ ἐξοδεύσας χρήματα ἱκανά, ἅπερ ἐδανείσθη σὺν τόκῳ, ἠξιώθη σὺν Θεῷ, καὶ ἔλαβεν ἄδειαν παρὰ τῆς κραταιᾶς βασιλείας εἰς τὸ ἀνακαινίσαι καὶ ἀνακτίσαι αὐτάς».

Στερούμενος δὲ τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων πρὸς τοῦτο, συνιστάται πᾶσι τοῖς ὀρθοδόξοις ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἵνα βοηθήσωσιν αὐτῷ πρὸς τὸ θεάρεστον ἔργον, ὅπερ ἀνέλαβεν. Ἀπὸ τοῦ γράμματος τούτου μαθηθάνομεν ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1719 καὶ 1720 διέμεεν ὁ Νικηφόρος ἐν ΚΠόλει. Ἄλλ' ἀπὸ γράμματος προγενεστέρου, πληροφοροῦμεθα διὰ τὴν ἑτέραν ὑπὸ τὸν Τορνό-

βου ἐπισκοπὴν Τζερβενού ὅτι ὀλίγον ἐφρόντιζον οἱ κάτοικοι περὶ τῆς ἀξιοπρεποῦς τοῦ ἀρχιερέως συντηρήσεως, στερουμένου οἰκίματος πρὸς διαμονήν· τῷ 1708, ἐπὶ ἐπισκόπου Τζερβενού Κοσμᾶ, προτροπῇ τοῦ διελθόντος ἐκεῖθεν πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου, ἠγόρασαν οἱ κάτοικοι, ἀφιερῶσαντες τῇ ἐπισκοπῇ, «τὸ ὀσπήτιον τοῦ ποτὲ Κλάδου Ἀνδρέου τὸ κείμενον ἐν μέσῳ τῆς χώρας αὐτῶν». Εἶχον χρήματα λοιπὸν οἱ τῶν τόπων ἐκείνων ὀρθόδοξοι, ἀλλ' εἶχον καὶ ἀνάγκην προτροπῆς καὶ συμβουλῆς ἐπιφανῶν προσώπων, πρὸς τὴν τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν, οὔτε δύναμαι ἵνα πιστεύσω ὅτι, μοναστήριον κείμενον εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ μητροπολίτου Τορνόβου δυσκολίαν ἠσθάνετο ἵνα ἐξοφλήσῃ χρέος οὔτε 500 χρυσῶν φράγκων τῷ 1731. Καὶ τὸ μὲν μοναστήριον ἦτο τὸ τοῦ ἀγίου Νικολαίου τῆς Καρίνοβας, ἐγένοντο δὲ ἔξοδα πρὸς ἀνακαίνισιν τῆς στέγης τοῦ ναοῦ αὐτοῦ πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ τῶν ἑκατὸν εἴκοσι γροσιῶν χρέους ἀποστέλλουσιν οἱ μοναχοὶ τὸν ἐκ τῶν τοῦ μοναστηρίου καλογήρων Θεοδοσίον, ἐπὶ συλλογῇ ἐλεημοσυνῶν. Τὸ πατριαρχικὸν γράμμα ἐπεδόθη τῷ Θεοδοσίῳ κατ' ἀπόλιον τοῦ 1731, ἀπολελυμένον ἐξ Ἀδριανουπόλεως¹.

Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχω ὅτι Νικηφόρος ὁ ἠπειρώτης ὁ Προελαίας ἐπίσκοπος προήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Τορνόβου τῷ 1722, πόσον δὲ χρόνον τὸν θρόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης πατριαρχίας ἐκόσμησεν, ἀγνωστον. Οὐδεμίαν ἡμῖν βοήθειαν χορηγοῦσιν οἱ πατριαρχικοὶ κώδικες. Εἰς τὰς ἀναγραφὰς τῶν ἀρχιερέων ὁ μητροπολίτης Ἀμασειᾶς Ἀνθιμος Ἀλεξούδης ἀναφέρει μὲν Ἰωσήφ, ὀδηγηθεὶς ἀπὸ τῆς διατριβῆς Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, ἀγνοεῖ ὅμως τὸν μετὰ τὸ 1722 γενόμενον Τορνόβου, καὶ ἀφίνει χάσμα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1722—1732, ὅτε παράγει Ἀθανάσιον. Παρεσχόμεθα τοῦτον· Ἄλλ' ἡ ἀπορία ἡμῶν, εἰπὼς ἐπέισθη ὁ Νικηφόρος ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἵνα μεταβῇ εἰς Ἅγιον Ὄρος, μένει ἄλυτος.

Ἄλλ' ὁ Ἰωσήφ, γράφων γρίφους, ἀφίνει σημεῖα ἅλτα ἐκ τοῦ βίου κληρικῶν ἐπιφανῶν, ὧν καὶ τὸν θάνατον ὑποδεικνύει ἡμῖν μυστηριώδη, ἐπικρίνων οὕτω τὴν τούτων ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν· Νεόφυτον καὶ Ἀθανάσιον καὶ Γεννάδιον μητροπολίτας Ἡρακλείας, ἐγκέφαλον ἔχοντας οὐχὶ συνήθη, παριστᾷ ὅτι «ὁ κόσμος ἐφριξεν» αὐτούς, διὰ διοικητικὴν ἐμπειρίαν ἴσως, ἢ διὰ πλοῦτον, ἢ διὰ τὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν ἐπιδρόσῃν, ἀλλὰ σιωπᾷ «τὶ λογῆς θάνατον» ἔδωκεν. Δυστυχῶς τὸ ῥεῦμα αὐτὸ παρασύρει σὺν αὐτοῖς καὶ τὸν ἀθάνατον Μελέτιον Ἀθηνῶν!!

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων τὸ ὄνομα τοῦ ἑνός, τοῦ Γενναδίου, μὲ κινεῖ εἰς ἀπορίαν «τὶ λογῆς θάνατον ἔδωκεν». Κατὰ τὴν εἰς Κάλυμνον, Πάτμον καὶ Λέρον ἐπίσκεψίν μου τῷ 1878, γράφων ἀναγραφὴν τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς κοινοτικῆς ἐν Λέρῳ βιβλιοθήκης, εὔρον εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 2 (Γραμματικὴν) τὴν ἐξῆς σημείωσιν· «αψξζ', σεπτεμβρίου', ἐτελεύτησεν ὁ

¹ κώδιξ 405 ἀγιοταφ. φύλ. 52 β. κώδιξ 605, φ. 256 α, β, καὶ 452 αβ.

θεός μοι ἅγιος Ἡρακλείας κύριος Γεράσιμος με θάνατον λίαν εὐδόκιμον, ὡς τοῖς πᾶσι δηλον, καλῶς καὶ εὐκόλως ἀπέπνευσε τὴν σεβασμίαν αὐτοῦ ψυχὴν». Πιθανῶς ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Γερασίμου, ἀνεψιοῦ τοῦ Γενναδίου, ταῦτα γράφων ἐμμνήσκeto τοῦ θανάτου, οὐ μνείαν ποιεῖται Ἰωσήφ ὁ Τορνόβου. Δυστυχῶς, τοιοῦτον παριστᾶ, οὐχὶ «λίαν εὐδόκιμον» τὸν θάνατον Ἀθανασίου, Νεοφύτου, καὶ Γενναδίου μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, Διονυσίου Τορνόβου, καὶ τοῦ ἀθανάτου Μελετίου Ἀθηνῶν.

Ἔρχεται νῦν ἡ σειρὰ τοῦ ἑτέρου τῶν αἰνιγμάτων, ὅπερ παριστᾶ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἡ μετὰ θάνατον ἀθάνατος ζωὴ τοῦ Κρήτης Κωνσταντίου, ὃν αἱ βιωτικαὶ περιπέτειαι παρέστησαν «ταλαίπωρον». Ὁ ταλαίπωρος αὐτὸς ἦτο γέννημα τῆς Σίφνου, καθὰ βεβαιοῖ Μακάριος Τριγώνης ὁ Λαυριώτης (Προσκυνητάριον Λαύρας, σ. 9—10), μανθάνων ἡμᾶς ὅτι ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντίος εἰς τὸ νοσοκομεῖον τῆς μονῆς ταύτης. Ἡ ἐν τῷ κώδικι Κριτίου (σ. 360—61) σωζομένη «Ἵπόσχσεις ἀρχιερέως ἐξορισθέντος καὶ καθαιρεθέντος ἡσυχάσαι τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ οὕτω τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀθωώσεως ἀξιοθέντος» διηγεῖται περὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίου εἴ τι ἂν πρέπει ἵνα γινώσκωμεν φαίνεται μᾶλλον ὅτι τὸν πατριαρχικὸν θρηεῦον θρόνον, δανεισθεὶς χρήματα, καθὼς ἐξ ἑτέρου φαίνεται γράμματος, ἀναλώσας, κινδυνεύσας περὶ τὴν ζωὴν ὁ «ταλαίπωρος» Κωνσταντίος, ἐπέσυρε τὴν δυσμένειαν Ἱερεμίου τοῦ Γ' καὶ τῆς συνόδου, ἣτις «οὐ μόνον τῆς ἐπαρχίας ἐξέβαλε με ἀλλὰ καὶ εἰς φυγὴν ὑπερῶριον κατὰ τὴν νῆσον Κύπρον ἐξώρισε». Συγγνώμης αἰτηοὶν ὑποβαλὼν τῷ μετὰ τὸν Ἱερεμίαν Γ' πατριάρχῃ Παΐσιῳ Β', ἀποκατεστάθη εἰς τὸ ἔνεργον τῆς ἱεροσύνης, ἐπὶ ὑποσχέσει «ὅπως ἀπελθὼν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μένω καὶ ἡσυχάζω τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ ἐκεῖσε ἱερῷ καὶ σεβασμίῳ μοναστηρίῳ τῆς Σιμόπετρας, ἐν ᾧ ἐθέμην ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐμὴν μετάνοιαν»· διαβεβαιοῖ ὅτι οὔτε ταραχὴν τινα ἢ σκάνδαλα θὰ προξενήσῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐν γένει, οὔτε εἰς τὸν μετ' αὐτὸν διορισθέντα μητροπολίτην Κρήτης, τὸν Γεράσιμον. Πανθεὶς ὑπὸ Ἱερεμίου καὶ καθαιρεθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς εἰς Κύπρον, ἔτυχε συγγνώμης ἐπὶ ὄροις· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ μοναστηρίου Σίμωνος Πέτρας, ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν Λαύρας.

Ὁ ἀείμνηστος μητροπολίτης Κρήτης Εὐμένιος, ὁ κατὰ κόσμον Ξηρουδάκης, ἐκδὸς τὴν ἀξιότιμον «Χριστιανικὴν Κρήτην» ἔπεμψε μοι τὸν Α' τόμον (1913), παρακαλῶν, ἂν τι γινώσκω περὶ τῶν ἀρχιερέων Κρήτης Δανιὴλ καὶ Γερασίμου νὰ γράψω τοῦτο. Δυστυχῶς περὶ Κωνσταντίου μόνον ἐγίνωσκον τὸ ἐν τῷ κώδικι τοῦ Κριτίου σωθὲν γράμμα, μεταγράψας αὐτὸ πρὸ πενήτηντα ἐτῶν ἀπὸ τοῦ 1913—1918 πολλὰ μεταγίγισας ἀπὸ τῆς ἀλληλογραφίας τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων, δύναμαι σήμερον ἵνα συμπληρώσω ὅσα γινώσκομεν περὶ Κωνσταντίου μητροπολίτου Κρήτης, εἰς ἃ τυχαίως ὄλως προσετέθησαν τὰ πρὸ δεκαεπτὰ ἀκριβῶς ἐτῶν γνωσθέντα μοι διὰ τῆς πρὸς τὸν Τορνόβου Νικηφόρον ἐπιστολῆς Ἰωσήφ τοῦ πρῶην τοιοῦτου.

Οἱ πρὸ τοῦ Κωνσταντίου μητροπολίτου Κρήτης ἀναφέρονται εἰς τὸ ἴστο-